

УДК 331.5.024.5(8)

В. Т. ПУХЛІЙ,
*науковий співробітник,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКІВ ПРАЦІ В КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Актуальність теми та зв'язок її з важливими науковими та практичними завданнями. Ринок праці як механізм задоволення робочою силою відповідним чином організованої системи робочих місць з метою виробництва товарів і послуг виступає абсолютно необхідним чинником забезпечення економічного розвитку. Повноцінним виконанням ринком праці своєї суспільної функції переймаються уряди усіх сучасних країн. Їх активність щодо цього реалізується в проведенні комплексу заходів, що розробляються за науковими канонами. Проте, як показує практика, через складність об'єкта управління і розмаїтість факторів впливу на нього, знань щодо пропозицій саме ефективних заходів недостатньо. Особливо їх невістачає в період корінних економічних трансформацій.

Одним з найнадійніших способів отримання знань щодо розроблення таких рішень є вивчення досвіду державного впливу на ринок праці в економічних системах, що є лідерами цивілізаційного розвитку та усталеної високої конкурентоспроможності. На сьогодні найбільш "взірцевим" об'єктом вивчення ринку праці, що перебуває в своєму розвитку на етапі переходу від "обслуговування" індустріальної економіки до виконання відповідних функцій і підйом в постіндустріальній економічній системі, звичайно, є той, що склався в розвинутих країнах Західної Європи, Північної Америки, Японії та деяких країнах Південно-Східної Азії. Формування постіндустріальної моделі функціонування і розвитку економіки бере початок з середини 70-х років минулого століття, тоді як у більшості менш розвинутих країн він розпочався на чверть століття пізніше. До таких країн належать так звані індустріальні країни Латинської Америки – Аргентина, Бразилія, Мексика. За певної специфічності шляхів економічного розвитку, в моделеформуючих моментах вони характеризуються схожістю, як це, наприклад, видно з визначеності орієнтиру на перехід від індустріальної до інформаційної моделі розвитку своїх національних господарств та наполегливості в проведенні необхідної державної політики в цьому напрямі. Як вважається, така усвідомлена скерованість розвитку зазначених країн є єдино правильною відповіддю на загрозу залишатися поза вказаним глобальним процесом з невідворотнім наслідком – безнадійно відстати в цивілізаційному розвитку [1, с. 7]. Висновки ж багатьох дослідників доводять, що для того щоб перехід на постіндустріальну модель здійснився, потрібно щоб відбулись якісні зміни в усіх складових суспільного розвитку, в т.ч. і на ринку

праці [2, с. 59]. І хоч стадійний перехід у цих латиноамериканських країнах ще чітко не проявився, їхній досвід щодо державного регулювання ринку праці може мати практичну цінність для України. Адже наша країна трансформує свою економічну систему, що була заснована на командно-адміністративних важелях, у відкриту ринкову, вирішує завдання підвищення своєї конкурентоспроможності в системі міжнародного поділу праці і, отже, об'єктивно вимушена пристати на модель постіндустріального розвитку, для успішності функціонування якої потрібно щоб і всі її складові набирали нових якостей. Вирішення даних проблем неможливе без відповідних обґрунтованих управлінських рішень, серед яких певна частина має сприяти формуванню адекватного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і виділення невирішених в їх ході проблем. Доведенням стадійних закономірностей у функціонуванні ринку праці і на цій основі доцільності їх використання для сприяння його розвитку займалися багато зарубіжних і вітчизняних вчених. Зокрема, цю науково-практичну проблему на прикладі передових латиноамериканських країн вирішували російські дослідники (Бобровников А.В., Костюшина Г.М., Кузнецова Е.Е., Романова З.І., Пегушева Л.В.), розглядаючи її в макроекономічній системі координат; українські вчені (Білорус О.Г., Ємельяненко Л.М., Семів Л.К., Сіденко С.В., Грішнова О.А.) для узагальнення обирали більш представницьку групу країн, але без виокремлення специфіки саме найрозвинутіших латиноамериканських країн, або розглядали їх у широкому політологічному контексті (Кириченко В.).

На базі наявних напрацювань склались сприятливі інформаційні підстави для глибшого вивчення досвіду регулювання ринку праці в означених країнах та в підсумку для оцінки можливості його використання в Україні. Як методологічний прийом вважаємо за доцільне взяти концепцію стадійності суспільного розвитку, що в ряді досліджень продемонструвала свою продуктивність у визначенні поточних тенденцій розвитку національних економічних систем, характерних змін в їх структурі, в тому числі і ринку праці.

Серед підходів до виділення етапів у соціально-економічному розвитку країн найбільш обґрунтованою і вживаною є гіпотеза, згідно з якою економіка кожної країни в своєму розвитку проходить стадії: аграрну (доіндустріальну), індустріальну, постіндустріальну (інформаційну). На початковій стадії цілком панує первинний сектор, що включає сільське господарство і видобуток викопної сировини. Потім на авангардні позиції висувається вторинний сектор, ядро якого складає обробна промисловість. І нарешті, на високому рівні розвитку матеріального виробництва на передові ролі в продукуванні добробуту людей і економічної могутності держави виходять види діяльності, які за своєю сутністю здобули назву сфери послуг¹ [3, с. 9]. Зауважимо, що згадана гіпотеза виводиться з динаміки змін в структурі зайнятості робочої сили, які є специфічними на кожній з виділених стадій через механізм забезпечення господарюючих суб'єктів (робочих місць) працівниками, а носіїв робочої сили – засобами до існування (у грошовій або у будь-якій іншій формі), тобто йдеться про “ринку праці”.

У кожній країні проблемам безперебійного функціонування ринку праці приділялось багато уваги, а надто тим, що актуалізувались на поточних етапах розвитку їхніх еконо-

¹ До сфери послуг входять такі види економічної діяльності, як освіта, наука (зі зростаючою часткою компаній з розробки комп'ютерних технологій), туристична галузь, банківська справа, телекомунікаційний вид діяльності тощо, тобто ті, що значною мірою послуговуються великим масивом інформації, технічними засобами її передачі, збереження, обробки, аналізу. Але інформаційний етап розвитку економіки характеризується не тільки цим, а й глобальним проникненням інформаційних технологій у види діяльності, пов'язані з виробництвом матеріальних благ [4, с. 83].

мічних систем. Наразі однією з тенденцій загальносвітового економічного розвитку є видозміна характеру і способу виробництва суспільних благ: ті, що властиві індустріальному суспільству, поступаються місцем інформаційним, з відповідною зміною предмета і змісту трудової діяльності.

Логіка підказує, що вивчення механізму звершення цих змін, зокрема у функціонуванні ринку праці, дасть змогу передбачити і на цій основі, можливо, й уникнути як економічних, так і соціальних втрат, що є об'єктивними потенційними супутниками відмирання старого і появи нового у змісті і взаємодії економічних агентів (в т.ч. роботодавців і працівників). Для активного проведення відповідних дій (нейтралізуючих, зм'якшуючих негативи) в Україні, очевидно, що потрібно запропонувати такі заходи, які базуються не тільки на знаннях специфіки етапу, на якому перебувають кожна із складових її економічної системи, а й на досвіді, почерпнутому з вивчення аналогічних економічних систем, в яких трансформаційні процеси стартували дещо раніше.

Таким чином, основною метою даної статті є узагальнення латиноамериканського досвіду державної політики щодо ринку праці в частині визначення проблем, що супроводжують його розвиток в період активного пристосування до “обслуговування” елементів постіндустріальної моделі господарювання, та запровадження конкретних заходів з їх вирішення. На основі зіставлення умов формування позитивного зарубіжного досвіду з напрямом трансформаційних змін підойм функціонування українського ринку праці виокремити щодо останнього доцільні заходи державної політики.

Виклад основного матеріалу. Ринок праці кожної країни має свою специфіку, що формується з перипетій історичного і соціально-економічного розвитку. Проте в Аргентині, Бразилії, Мексики є й багато спільного, яке бере свої витoki з далекого колоніального минулого. Так, на сьогодні вони мають подібність у формуванні пропозиції робочої сили (усталений приріст осіб працездатного віку як результат затримки в здійсненні демографічного переходу), в галузевій структурі економіки (постали з примусової експортної спрямованості розвитку), організаційно-правових підвалинах функціонування економічної системи загалом, і ринку праці (орієнтація на задоволення інтересів власників засобів виробництва, нехтуючи інтересами працівників) зокрема.

Сучасні параметри ринку праці обраних для дослідження країн, а саме що характеризують його на етапі відповідності вимогам економіки індустріального типу і початку трансформації до вимог постіндустріальної економіки, сформувались передовсім з наступного. З середини 80-х років аграрно-сировинна спеціалізація Аргентини, Бразилії, Мексики стала інтенсивно звужуватись, що остаточно перевело їх в категорію індустріальних країн. Каталізатором цього процесу став імпорт складної технології та адаптації її до національних особливостей промислових структур.

Варто звернути увагу на роль металургії на цьому етапі економічного розвитку. На відміну від розвинутих країн, де в ці роки спостерігалася стійка тенденція до зниження виробництва в металургійній промисловості (внаслідок технічного прогресу відбулося скорочення споживання металу в обмін на застосування нових конструкційних матеріалів – пластмас і інших замінників), в країнах, що досліджуються, обсяги виплавки чавуну, сталі, кольорових металів зростали. Це обумовлювалось, по-перше, відповідним рівнем розвитку інших галузей промислового виробництва (генераторів попиту на дану групу товарів), по-друге, переміщенням сюди деяких порівняльних переваг, зокрема, завдячуючи збереженню низької вартості місцевої робочої сили, по-третє, м'якими екологічними вимогами до ведення даного виробництва; по-четверте, державною підтримкою впровадження в металургійне виробництво нових технологій, модернізації устаткування, переорієнтації номенклатури виробництва відповідно до попиту на нові види продукції. Роль держави також виражалась в приватизації і децентралізації великих металургійних підприємств, лібералізації цінової й експортно-імпоротної політики, залученні додатко-

вих капіталів, створенні змішаних (спільних з іноземними інвесторами) підприємств, а також проведенні адекватних заходів у галузі підготовки кваліфікованої робочої сили.

Зауважимо, що за вказаними процесами Україна має велику подібність з індустріальними латиноамериканськими країнами, адже і в її економічній системі наявний потужний металургійний комплекс, в якому зайнято 435 тисяч працівників, що становить 12,7 % у складі промислового контингенту робочої сили [5, с.66].

Розгортання індустріалізації в інших, окрім розвитку металургії, напрямках вирішальною мірою було пов'язано з діяльністю держави. Керований розвиток забезпечив формування прогресивної на той час галузевої структури економіки, в якій чинне місце посідали виробництва різних металообробних верстатів, устаткування для металургійної, видобувної, текстильної, харчової промисловості, тракторів та іншої сільськогосподарської техніки, різних засобів транспорту, включаючи автомобілі, дизельні локомотиви, літаки, великотоннажні танкери. Причому більшість цих виробництв спиралося на власну науково-технічну базу. Крім того, в цей час склались певні передумови для прориву латиноамериканських країн у сферу нових технологій п'ятого укладу, пов'язаного з "мікроелектронною революцією". Так, Бразилія залучилася до космічних програм; на півночі Мексики поширилось виробництво компонентів електронних виробів; Аргентина освоїла ядерні технології [6, с. 55–56]. Проте й донині зазначені види виробництв не сформувались у національні цілісні технологічні комплекси, оскільки їх розвиток, як і реалізація широких програм технологічної модернізації зіткнулись з труднощами фінансового порядку (проблема зовнішнього боргу) та зниженням комерційної заінтересованості іноземних власників капіталу у вкладенні коштів у новітні види підприємств.

У 90-ті роки ХХ ст. значною мірою під впливом деяких глобальних тенденцій, зокрема широкого впровадження у виробництво товарів і послуг досягнень НТР, провідні латиноамериканські країни в пошуках засобів підвищення життєздатності і гнучкості національних економічних систем, приведення останніх у більшу відповідність жорстким тогочасним світовим конкурентним вимогам, впроваджували програми структурної перебудови, розроблені МВФ і Світовим банком. За політекономічним змістом – то фактично були неоліберальні реформи. Серед іншого вони передбачали заходи з послаблення втручання держави в економічні процеси. Проведення їх у життя принесло суперечливі наслідки: з одного боку, відбувалось масове закриття підприємств у первинному і вторинному секторах економіки або їх перепрофілювання (гірничодобувній промисловості, будівництві і сільському господарстві), а з другого – впроваджувались у виробництво нові технології, завдяки збільшенню реального інвестування зростала капіталоозброєність праці, а жива праця поступово витискалась упередмеченою, що в підсумку підвищувало конкурентоспроможність товарів і послуг з цих країн на світовому ринку.

В ці роки, поряд з трудомісткими індустріального типу виробництвами, почали прискорено розвиватися підприємства з надання різного роду послуг: інформаційних, науково-технічних, комунікаційних, транспортних і фінансових. Таким чином, у народногосподарській структурі почали з'являтися зародки елементів постіндустріального етапу економічного розвитку. Найяскравішим свідченням цього стало впровадження новітніх мікроелектронних технологій в усі конкурентні види економічної діяльності. Показовий в цьому плані приклад Мексики. Тут в період активного проведення політики "відкритих дверей" утворилась так звана зона "макіладорас" ("maquiladoras"), в якій розмістилися контрольовані іноземним капіталом підприємства з випуску сучасних високотехнологічних виробів. Спочатку на них переважало просте складання відповідних товарів з імпортованих компонентів (з наступним реекспортом), тобто виробництво велося без отримання технології, а експортна діяльність базувалася на низькій місцевій доданій вартості та використанні робочої сили з мінімальними професійно-кваліфікаційними навичками [7, с.27]. Згодом така форма організації значної частини національного виробництва

послабила конкурентну позицію мексиканської економіки відносно країн, де заробітна плата ще нижча (Китай). Так, зафіксовано, що з цієї причини в період 2001–2004 рр. на підприємствах зазначеного організаційно-технологічного профілю кількість робочих місць скоротилася на 180 тисяч [8, с.136].

На початку XXI століття провідні латиноамериканські країни, відмовившись від неоліберальної моделі (при збереженні центральної ролі за ринковим механізмом як найбільш ефективним у процесах розподілу і використання наявних ресурсів, в т. ч. і трудових), стали дотримуватися політики гнучкого державного впливу на соціально-економічні процеси. Це істотно змінило порівняльні переваги окремих галузей, і на цій основі обумовило необхідність відповідним чином скоригувати спрямованість галузевої політики. Нині ці держави в царині сприяння формуванню сучасної економічної системи опікуються зростанням національного високотехнологічного потенціалу, з виділенням таких пріоритетів, як інформаційні послуги, телекомунікації та мікроелектроніка. На практиці це виражається в резервуванні ринку окремих видів продукції за вітчизняними підприємствами; проведенні обмежувальної митної політики; сприянні в збільшенні ємкості внутрішніх ринків високотехнологічних видів продукції. Відповідним чином на зазначені орієнтири відреагували власники “макіладорас”. В останні роки вони проводили модернізацію підприємств, частина з яких тепер не тільки перетворилась на високотехнологічні, а й на продуцентів виробів нових зразків.

Зростаюча значимість послуг у процесі модернізації господарських систем також затребувала від держави виважених науково обґрунтованих рішень, а саме щодо оптимального балансу між збереженням державної монополії на послуги (що забезпечує більш міцний національний суверенітет, але звужує можливості росту і модернізації) і допущенням конкуренції з боку іноземних підприємств (що підвищує ефективність галузі, але обмежує можливості контролю і зачіпає інтерес місцевих виробників відповідних послуг). Головна ж мета господарських реформ, що проводяться в останні 10–15 років, полягає у формуванні таких галузевої й інституційної структур, які забезпечували б оптимальне використання наявних ресурсів та сприяли б максимальному прискоренню темпів економічного росту. Зауважимо, що нововведення в економічні моделі уряди країн, що досліджуються, робили з дотриманням політики “малих ін’єкцій”, що давало можливість господарському організму кожної країни поступово пристосовуватись до загальносвітових тенденцій його розвитку. В підсумку це призвело до зростання залежності стану національної економіки в цілому, і ринку робочої сили зокрема, від коливань кон’юнктури на глобальних фінансовому і товарному ринках.

Кожна з латиноамериканських країн більш-менш відмінно одна від одної вирішувала назрілі проблеми на ринку праці і в сфері зайнятості, роблячи той чи інший вибір з урахуванням як місцевих особливостей і традицій, так і беручи досвід ззовні. Розмаїтість впроваджуваних у життя варіантів вирішення лише поточних проблем є свідченням їхньої надзвичайної складності. Проведений нами аналіз вказує на можливість вирішення найгостріших з них та на наявність загальних рис і закономірностей у зазначених царинах: як вважається, через розгортання процесу глобалізації, що, не оминаючи жодних соціальних утворень, їх уніфікує.

1. В період переходу економіки до постіндустріального етапу розвитку держава, активно втручаючись в господарське життя, не залишала поза увагою ринок праці. Зокрема, в країнах, що досліджувались, стратегія забезпечення економічного зростання поєднувалась із прогресивними соціально-економічними перетвореннями, насамперед щодо підвищення життєвого рівня населення, що здійснювалось через механізм ринку праці, сприяння продуктивній зайнятості населення. Держава брала на себе функцію «добудування» необхідних соціальних (у першу чергу освіти й охорони здоров’я) і економічних (транспорт і зв’язок, інформаційне забезпечення, зовнішня й меншою мірою

внутрішня торгівля і т.д.) передумов для нормального функціонування сучасних продуктивних сил. Приклад цих країн ще раз доводить, що без вирішення соціальних проблем неможливо скільки-небудь значно нарощувати виробництво та трансформувати його за орієнтирами науково-технічного прогресу, забезпечувати підвищення продуктивності праці. Водночас, слід констатувати, що хоча й прийнято до виконання досить широкий спектр нормативів, регулюючих трудові відносини, на практиці вони далеко не повністю застосовуються. Так, навіть для реалізації запроваджуваного високотехнологічного напрямку економічного розвитку в даних країнах відсутнє належне кадрове забезпечення, бракує власних наукових розробок [6, с. 56].

2. Відбулися масштабні переміщення економічно активного населення в несільськогосподарську сферу діяльності, і особливо інтенсивно – у третинний сектор, де, наприклад, в 1950–1980 рр. приріст зайнятості склав понад 60%, а в 70-і роки він досягав 70%. Абсолютне і відносне скорочення зайнятості в аграрному виробництві триває й донині [9, с. 40]. Скорочення аграрної зайнятості є загальносвітовою тенденцією, але в сучасному латиноамериканському варіанті відбувається принципово по-іншому, ніж у розвинутих країнах, коли ті перебували на старті індустріального етапу економічного розвитку: якщо в останніх домінуючим потоком був перерозподіл робочої сили з аграрного виробництва в індустріальні галузі економіки, то зараз у країн, що здійснюють стадійний перехід, більшою мірою перерозподільний потік спрямований у сферу послуг, яка поглинає робочу силу як низькокваліфіковану, так і кваліфіковану. Водночас специфікою латиноамериканських країн у загальносвітової економічній системі є те, що в них продовжує розвиватися більш-менш значний масив чи не самих примітивних форм господарювання, що спираються на примітивну техніку і ручну працю.

3. Як закономірність можна розглядати той виявлений факт, що на етапі становлення постіндустріальної моделі розвитку міжкраїнна конкуренція веде до швидкої ліквідації робочих місць на неконкурентоспроможних підприємствах, особливо індустріального сектору, тоді як традиційні сектори зайнятості (доіндустріальні види виробництва) зберігають свою відносну стабільність, слугуючи пристанищем для малопродуктивної робочої сили, осіб, вимушених з тих чи інших обставин погоджуватись на режим неповної зайнятості та на відсутність гарантій соціального захисту. Поряд з цим, у національних економічних системах виникають елементи, які спромоглися використати нові умови для сполучення з передовими технологічними структурами світової економіки.

4. Заробітна плата як регулятор збалансованості робочих місць і робочої сили виконує традиційну роль: там, де відчувається недостатність кваліфікованих спеціалістів, ставки заробітної плати зростають. У сегменті видів економічної діяльності, де поширюються інформаційні технології, диференціація оплати праці поглиблюється, в основному по лінії наявності компетенцій щодо виконання виробничих завдань. Водночас, через існування загалом у Латинській Америці доволі масштабного безробіття (у 2002 р. його рівень сягав 9,9 % [13, с.45]), першопричиною якого є розширене відтворення контингенту осіб працездатного віку, а в Аргентині, Бразилії, Мексиці ще й доповнюється інтенсивним згортанням або корінною технічною реконструкцією галузей вторинного сектору, з відповідним звільненням надлишкової робочої сили, стала можливою практика обмеження витрат на заробітну плату, що є, як вважається, головною причиною розширення неформального сектору (в той час як у розвинутих країнах головна причина – модернізація виробництва).

5. Імперативи вільного (конкурентного) ринку і технологічні інновації примушували власників підприємств шукати нові форми організації виробництва. Впровадження інформаційних технологій, а саме поширення персональних комп'ютерів, Інтернету та інших технологічних нововведень, обумовило відмову роботодавців від жорсткого часового режиму трудового дня, аж до можливості неприсутності працівника на виробництві

(робота вдома). Нові моделі організації праці створюють чимало переваг для працівників. Разом з тим їх використання дозволило роботодавцям в масовому порядку погіршувати соціальні умови зайнятості працівників: встановлювати понаднормативний робочий час, обмежувати інформацію, зокрема щодо можливостей кар'єрного росту, підвищення заробітної плати, послугування гарантіями соціального захисту тощо.

Повсякденна практика значною мірою отримала реальне інституційне підтвердження у формі законодавчо встановленого дозволу на укладання короткострокових договорів, унормування створення робочих місць з частковою зайнятістю, впровадження системи перерозподілу щорічного робочого часу, допущення непрямого найму працівників, розширення переліку причин для розірвання трудових відносин, зменшення розміру допомоги при звільненні, обмеження права на страйк тощо. [11, с. 60–61].

Однак загалом для нововведень у сфері соціально-трудова відносин характерні некомплексність, незавершеність розпочатого, незбалансованість в реалізації інтересів роботодавців (пріоритетна увага) і інтересів зайнятих за наймом, що обумовлює низку проблем на ринку праці. Так, у сфері, що охоплює процеси залучення і використання робочої сили, створились умови для реалізації стратегії на максимальне зниження вартості робочої сили. Ця конкурентна перевага ще зберігається у країнах, що досліджуються, але лише в тих галузях, де сучасний рівень техніки поки не дає змоги цілком автоматизувати окремі нескладні операції. Несе вона в собі і очевидні негативні наслідки – це гальмування впровадження науково-технічних досягнень у виробництво та невкладання коштів у розвиток “людського капіталу” за формування надлишку некваліфікованих кадрів [10, с.61]. В результаті нестабільною, ненадійною зайнятістю (тимчасовий найом на роботу і праця без трудового контракту) у Бразилії охоплено понад 40% зайнятої робочої сили, в Аргентині, Мексиці – понад 30%.

Зазначені пропорції є результатом довготривалих тенденцій. Так, у Мексиці за 2000–2004 рр. було створено 3,5 млн. нових робочих місць, з яких 54 % зайняли наймані працівники, 3 % – власники і 43 % склали самозайняті [12, с. 24]. Використання некваліфікованих працівників, надомників, чиє становище в системі соціально-трудова відносин насправді мало чим відрізняється від умов зайнятості в неформальному секторі, настільки розповсюдилось, що змусило дослідників виділити це явище як специфічну форму адаптації ринку праці до відповідних економічних реалій, назвавши його екстерналізацією (externalization) [10, с. 44].

6. У досліджуваних країнах чітко фіксується поглиблення розбалансованості ринку праці, що виражається в посиленні двох діаметрально протилежних тенденцій, перша з яких – це брак робочої сили певного професійного профілю і високого рівня кваліфікації, що виступає гальмом розвитку окремих галузей і регіонів, а друга – це усталене відтворення структурного і технічного безробіття. Простежується й така головна тенденція відповідності постіндустріальній спрямованості економічного розвитку, як заміна в міру ускладнення знарядь праці некваліфікованих і малокваліфікованих працівників на напівкваліфікованих і кваліфікованих. Відповідно до того, що найбільш швидкими темпами розвивались галузі, де підготувати працівника безпосередньо на робочому місці в процесі виробництва неможливо, держава сприяла розвитку системи загальної і професійної освіти. Можна стверджувати, що саме розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації національної робочої сили став фактором досягнення конкурентоспроможного рівня високотехнологічних галузей. В порядку піклування про трудоворесурсне забезпечення підприємств, що функціонують на основі інформаційних технологій, в країнах, що досліджуються, розробляються також заходи зі стимулювання рееміграції фахівців, за збереження традиційного способу зниження безробіття – масової трудової еміграції.

Висновки. Проведене дослідження вказує на продуктивність порівняльного аналізу для виокремлення позитивного досвіду в проведенні адекватної щодо зрушень в економіч-

ній системі політики ринку праці та зайнятості населення. Приклад латиноамериканських країн переконливо доводить, що шарахання від однієї моделі економічного розвитку до іншої, орієнтація на концептуальні крайнощі призводить до руйнівних для економіки наслідків [7, с. 42]. Особливо недоречно “експериментувати” в періоди корінних зрушень у техніко-технологічному базисі суспільної економічної діяльності.

Як і всюди в світі, в перехідний період об’єктивні умови економічного розвитку латиноамериканських країн являють собою тісне переплетіння, співіснування і взаємодію елементів попередньої системи і нової, що формується. Позитивний і усталений результат дає лише їх оптимальне поєднання.

Для прискорення переходу на постіндустріальну модель економічного розвитку, перш за все, слід спиратися на національну техніко-технологічну базу, але водночас, як показує досвід Аргентини, Бразилії, Мексики, без іноземних інвестицій та залучення найновіших технічних розробок не обійтися. Також слід мати на увазі, що її розширене відтворення має перспективу лише в поєднанні з розвитком і поглибленням раціональної обраної спеціалізації в міжнародному поділі праці. Як демонструють передові країни Латинської Америки, в сучасному світі, що інтенсивно змінюється, без національної стратегії інноваційного прориву не обійтися [1, с.8–10].

Поточні стратегічні пріоритети галузевої політики для України постають з потреби в адаптації до зрушень у світовій економіці і участі у використанні новітніх досягнень НТР, з одного боку, та необхідності усунення внутрішніх диспропорцій, що нагромадилися, – з іншого. Цілком очевидно, що виконання цих завдань виведе українську економіку на постіндустріальний етап розвитку і обумовить відповідну якісну видозміну ринку праці. Головною його рисою стане гнучкість. Цілеспрямоване сприяння такій трансформації, як доводить узагальнений досвід, полягатиме в наступному: по-перше, політика щодо зайнятості має бути вмонтованою у загальноекономічний механізм функціонування суспільного господарства. Як мінімум це означає, що заходи у визначеному напрямі мають активізувати діяльність галузевих міністерств, місцевих (регіональних) органів влади, підприємств та організацій різних форм власності. Мова може йти про рішучу раціоналізацію виробництва, незважаючи на загрозу згортання неефективних виробництв і масове вивільнення з них робочої сили; про приділення великої уваги не тільки імпорту передових технологій і обладнання, а й власним технологічним розробкам у перспективних галузях (електроніка, телекомунікації і т.п.); проведення в життя науково обґрунтованих рішень щодо регулювання заробітної плати; по-друге, паралельно з впровадженням ліберальних норм у стосунках роботодавець/працівник, держава має перебрати на себе „левоу” частку розв’язання соціальних проблем, перш за все підтримку працездатних осіб щодо включення їх у сферу зайнятості; по-третє, держава має завчасно попіклуватися про розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації національної робочої сили: мають бути розроблені відповідні програми, орієнтовані на посилення гнучкості системи підготовки кадрів, на розширення доступності професійної освіти, на стимулювання створення на паях з крупними роботодавцями науково-дослідницьких установ, профорієнтаційних та консультаційних центрів, банків даних тощо; по-четверте, – це реалізація можливості регулювання трудової міграції. Зокрема, мають бути розроблені практичні заходи зі стримування еміграції та стимулювання рееміграції кваліфікованих працівників, а також застосування вигідних для країни правил імміграції висококваліфікованих зарубіжних фахівців.

Концептуальне осмислення цих завдань наразі перебуває на початковій стадії, і тому воно, безперечно, утворить важливий напрям подальших наукових досліджень.

Джерела

1. *Бобровников А.В.* Латинская Америка: новые вызовы и пути модернизации // Латинская Америка. – 2005. – № 10. – С. 4–13.
2. *Астанов К.* Стратегия развития в постиндустриальной экономике // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – №2. – С.57–65.
3. *Мочерний С., Топішко І.* Постіндустріальне суспільство // Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3. – К.: Видавн. центр «Академія», 2002. – С. 9–10.
4. *Гапоненко А.Л.* Стратегия социально-экономического развития: страна, регион, город. – М.: Изд-во РАГС, 2001. – 223 с.
5. *Праця України 2005: Статистичний збірник / Держкомстат України.* – К., 2006. – 352 с.
6. *Кириченко В.* Латиноамериканська і панамериканська інтеграція у контексті перехідного періоду // Дослідження світової політики. Зб. наук.пр. Вип. 29. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2004. – С.45–62.
7. *Романова З.И.* Латинская Америка в мирохозяйственном научно-техническом цикле // Латинская Америка. – 2005. – № 12. – С.23–43.
8. *Доклад о развитии человека, 2005.* – М., 2005. – 416 с.
9. *Кузнецова Э.Е., Пегушева Л.В.* Социальный аспект экономической модернизации Латинской Америки: проблемы бедности // Труд за рубежом. – 2006. – №2. – С.69–93.
10. *Кузнецова Э.Е., Пегушева Л.В.* Проблемы рынка труда в Латинской Америке (90-е годы) // Труд за рубежом. – 2003, – № 3. – С. 37–61.
11. *Костюшина Г.М.* Реформирование системы трудовых отношений в Бразилии // Труд за рубежом. – 2006. – № 4. – С.56–74.
12. *Костюшина Г.М.* Трудовые отношения в Мексике // Труд за рубежом. – 2007. – № 1. – С.23–36.
13. *CEPAL.* Panorama social de Ame'rica Latina. 2004. – 157p.

Аннотация. Стаття посвящена аналізу процесів на ринку праці в формуючійся постіндустріальної економічній системі. Конкретно досліджені ринки праці Аргентини, Бразилії, Мексики. Сформульовані загальні закономірності їх розвитку, а також виділені заходи відповідної державної політики. Оцінені можливості використання позитивного досвіду в Україні даного аспекту державної соціально-економічної політики передових латиноамериканських країн.

Summary. The article is devoted the analysis of processes at the market of labour in formed postindustrial economic system. The labour-markets of Argentina, Brazil, Mexico are concretely investigated. General tendencies of their development are formulated, and also the measures of the corresponding state policy are selected. The estimation of possibilities of the use of positive experience in Ukraine of this aspect of public socio-economic policy of front-rank Latin American countries.

Стаття надійшла до редакції журналу 09.06.2008 року.

УДК: 331.14:625(477)

*К. П. БОНДАРЧУК,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту праці і зайнятості населення
Міністерства праці та соціальної політики України і НАН України*

ПРОБЛЕМИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ КВАЛІФІКОВАНОГО ПЕРСОНАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ЗАЛІЗНИЦЬ

Актуальність проблеми. Розвиток залізничного транспорту можливий за наявності кваліфікованого персоналу, який здатен забезпечити високу продуктивність праці, якість транспортних послуг, безпеку перевезень, не допускати аварій. Адже незадовільний якісний склад, невисока професійна кваліфікація працівників призводять до низьких виробничих показників, порушень правил експлуатації транспортних засобів, виникнення, так званого „людського чинника” в техногенних аваріях і катастрофах на транспорті. Тому реалізація кадрової політики, спрямованої на формування висококваліфікованого персоналу підприємств залізничного транспорту є одним із важливих завдань не лише адміністрації українських залізниць, а й органів державної влади.

Метою статті є аналіз стану та тенденцій у сфері формування персоналу українських залізниць для визначення основних напрямів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. На підставі даних державного статистичного спостереження „Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання” форма № 6-ПВ (далі – форма № 6-ПВ), одержаних безпосередньо від адміністрацій всіх шести українських залізниць, встановлено, що протягом 2002 – 2006 рр. основну частку постійно становили працівники у віці 35 – 49 років, на яких у 2006 р. припадало більше половини на Львівській (52,5%), Донецькій (52,1%) залізницях і менше половини – на інших (на Південно-Західній – 45,1%, Придніпровській – 46,9%). Питома вага осіб анд. ервіс ного віку (50–54 роки та 55–59 років) у складі штатних працівників на більшості залізниць становила майже п’яту частину персоналу. За аналізований період чисельність працюючих пенсіонерів у складі персоналу зросла переважно за рахунок осіб, які одержують пенсію за віком (майже наполовину) та інвалідності (від третини до п’ятої частини), значно менше – за вислугу років. Збільшення чисельності працівників, які одержують пенсію, з одного боку, зумовлене незадовільним матеріальним забезпеченням, оскільки в нинішніх умовах складно прожити на пенсію, а з другого – неможливістю найняти на ту саму заробітну